

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓSÁGRÓL 1848–1849-BEN, NÉHÁNY BÁCSKAI VONATKOZÁS ÜRÜGYÉN

P E J I N A T T I L A

A nagy évfordulók meg-megújuló alkalmat kínálnak egyes történelmi események újra- vagy átértékelésére. A történészek általában húzódozni szoktak ettől a feladattól, mintha igazolnák a róluk alkotott előítéletet, amely szakmai ártalomként rója fel nekik állítólagos konzervativizmusukat. Tény, hogy nem szívesen vállalkoznak a történelmi szakirodalom, illetve a források újbóli alapos átrágására a célból, hogy esetleg új megvilágításba helyezzenek egy-egy momentumot, mely korábban teljesen tisztázottnak tűnt; a mítoszrombolók pedig inkább a több merészséget, de kevesebb felelősséget vállaló publicisták soraiból kerülnek ki.

Tény az is, hogy a magyar szabadságharc idején különböző oldalakon felsorakozó, egymással szembekerülő etnikumok történész-utókora (legalábbis többsége) még mindig sajátos nemzeti szűrőszemüvegen keresztül látják ugyanazokat a forrásokat, a tudatos félrenézésekről, nyílt hamisításokról nem is beszélve. Voltak rá persze már a múltban is próbálkozások, hogy egyfajta, mindenki számára elfogadható minimumot állapítsanak meg, a történelem azonban nem igazán tűri az ilyen matematikát, s előbb vagy utóbb a történészek fejére olvassa ilyen irányú gyermeteg mesterkedéseiket. Az egyedül elfogadható módszer az lenne, ha nyíltan, indulatok nélkül tudnánk megbeszélni az olyan eseményeket, amelyek az idő vonalán egy adott pillanatban szembeállítottak bennünket egymással.

1848-ban különleges helyzetbe került Magyarország zsidósága, amely a többi itt élő etnikumtól eltérően még mindig csupán megtúrt közösségként élte életét, bár a reformkor liberális légköre sokat lazított a korábbi megkötöttségeken. Így a szabadságharc idején a többiektől eltérően a zsidók nem fogalmazták meg saját nemzeti programjukat, hiszen ők önmagukra is mint vallási

közösségre tekintettek, híján valamiféle nemzeti öntudatnak; s ha az volt is, inkább magyar, mint zsidó. Így szükségszerűen oldalt kellett választani, mégpedig teljes önfeladással, ez pedig a magyar oldal volt. A magyar zsidóság zöme a magyar ügy mellett állt ki s annak teljesen alárendelte – bár mindvégig „melegen tartotta” – egyenjogúsítási törekvéseit.

A MAGYARORSZÁGI ZSIDÓSÁG HELYZETE A 19. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A Habsburg uralkodók által hozott, bár a megalkuvástól sem mentes, zsidók ellen foganatosított diszkriminatív intézkedések (18. század) jobbára átöröklődnek a 19. századra is. II. József rendeletei (*Türelmi rendelet, Systematica Gentis Judaicae Regulatio*) azonban áttörést hoznak, nem is annyira a gyakorlatban (hiszen halála után némi visszaesés jelentkezett), mint inkább a köztudatban a zsidóságról kialakult képpel kapcsolatban. Mi több, a bécsi udvar és a magyar országgyűlés ebben a kérdésben egyetértve megakadályozta a városok kezdeményezését, amely a zsidók városokból való kiűzetésére, illetve betelepülésük ellen irányult. A *De Judaeis* című 1790:XXXVIII. tc. az elkövetkező évtizedekre rögzítette azokat az állapotokat, amelyek 1790. január 1-jéig kialakultak.¹ Az ily módon szentesített status quo felemásan érte a magyar zsidóságot, hiszen e dátumig nem mindenhol egyformán tudták érvényesíteni II. József által kapott jogait. A szabad királyi városok azonban továbbra is nagy ellenállást tanúsítottak befogadásukkal szemben, s ez az ellenállás (amelynek fő hordozói a konkurenciától irtózó céhes ipar és a kereskedők) megmarad majd 1867-ig, az egyenjogúsításig, sőt azon túl is él, mégpedig a politikai antiszemitizmus formájában. Tulajdonképpen már az 1840:XXIX. tc. megadja a városoknak a kegyelemdőfést, mivel a felvidéki bányavárosok kivételével mindenhol engedélyezi a szabad letelepülést, lehetővé teszi a zsidóság számára a gyáralapítást, ipar üzését, s megkönnyíti a városi ingatlanok szerzését is. Az említett törvénycikket meghozó 1839–1840-es országgyűlésen egyébként több pozitív javaslat is elhangzott, mint például a türelmi adó eltörlése, a zsidó vallás bevett vallássá nyilvánítása, a zsidók egyenjogúsítása az ország nem nemes lakóival, ám részint a főrendek, részint pedig a korona elutasította az ilyen kezdeményezéseket.² Nincs kizárva, hogy a magyar zsidóság '48/49-es szerepvállalása – Bécs ellen és a magyar ügy mellett – többek között a fenti liberális törekvéseket is mintegy jutalmazni szándékozta.³

Mélyebben szántva e kérdésben kitűnik azonban, hogy a zsidóság egyenjogúsítása, másrészt pedig asszimilálása mindig szinte egyidejűleg vetődött fel mint probléma. Nyugat-Európában, ahol ezt a kérdést már jóval korábban napirendre tűzték, a polgári liberalizmus vállalta fel egyik feladatául a zsidóság

emancipációját. Ez az ideológia azonban csakis nemzetállamokban tudott gondolkodni, amelyen belül kizárólag az egyéni jogegyenlőség képzelhető el, az etnikai-vallási nem. Ez a trend módosult formában jelenik meg Közép- és Kelet-Európában, amennyiben az itt születő nemzetek önálló nemzetállam híján maguk is kisebbségben élnek, s jobbra csupán származási, nyelvi és kulturális közösségként tudják definiálni magukat.⁴

Magyarországon egy erős polgári réteg híján a liberális magyar nemesi ellenzék foglalkozott komolyan a zsidóság egyenjogúsításának kérdésével; nem véletlenül, hiszen az általa képviselt reformtörekvésekben helyt kellett hogy kapjon az iparban, kereskedelemben és pénzügyekben egyre nélkülözhetetlenebb zsidóság is. A kérdést azonban nem csupán gazdasági megfontolásból kívánták rendezni. A Birodalmon belüli Magyarország területén élő más etnikumok többsége ugyanis a magyarsághoz hasonlóan megfogalmazott magának valamilyen nemzeti programot, a beolvasztásukra irányuló kísérlet tehát nem sok sikerrel biztatott. Más volt a helyzet a zsidósággal, amely – legalábbis úgy tűnt – vallásán kívül minden egyéb „zsidó külsőségről” hajlandó lemondani. Beolvasztásával tehát gyarapítható és erősíthető mind a tömb-, mind a sziget- és szórványmagyarság. Nagy kihívásnak bizonyult ez annál is inkább, mert nem egy helyen a zsidóságot a némettől kellett mintegy elhódítani. Mivel a jozefinista reformok, illetve azok maradványai már amúgy is kikezdték a tradicionális zsidó életformát (héber és jiddis háttérbe szorítása, világi iskoláztatás kényszere), egyedül még csak a vallásreform végrehajtása maradt volna, amelynek következtében a zsidóság elveszítené etnikai azonosságtudatának utolsó maradványait is, és azon túl csupán vallásfelekezeti lenne számon tartható. Éppen ezért a teljes egyenjogúsítás ára a majdnem teljes önfeladás lett volna a zsidóság számára Magyarországon.⁵

Ez a teljes önfeladás, beleértve olykor a kitérést is, egyéni szinten természetesen már korábban felmerült és meg is történt, hiszen több zsidó számára ez tűnt az egyedül járható útnak a teljes gazdasági és társadalmi érvényesülés felé. Fokozottan jelentkezik ez a városi zsidóság esetében, mégpedig a városok zsidóellenessége miatt. Mivel azonban számuk éppen ezért korlátozott, s a zsidóság zöme a falvakban, mezővárosokban húzódik meg, ahol nem akkora a kényszerítő erő, így a 19. század elején a zsidóság nem kész még Magyarországon ilyen mértékű, tömeges önfeladásra. Részben számuk állandó gyarapodása, részben pedig a napóleoni háborúk konjunktúrája következtében a zsidóságon belül bekövetkezett rétegződés folytán mind többen érezték az őket korlátozó intézkedések súlyát. Így jóval megnövekedett azok száma, akik kapva kaptak a liberális nemesség felkínálta modellen, annál is inkább, mivel a 18. század utolsó évtizedeiben Berlinből kiinduló zsidó felvilágosodás (*haszkala*) hullámai Magyarországra is átfodrozódtak. A mozgalom szellemi atyja,

Moses Mendelssohn az állam és vallás szétválasztását, a világi oktatás szükségességét, a jiddis nyelv elhagyását, illetve a héber nyelv felújítását szorgalmazta. Egyfajta zsidó reformáció indult el, hiszen a Tóra német nyelvre való lefordítása alapjaiban kellett volna hogy megrendítse a hagyományos zsidó életmódot. A *haszkala* tehát nyelvi, öltözködés- és életmódbeli változásokat sürgetett, annál is inkább, mivel egyes keresztény gondolkodók viszont úgy vélték, nem kizárólag a zsidóság felelőssége az elkülönülő életmód, mivel azt részben a befogadó nemzet váltotta ki. Így a nyitás is kétoldalú kellene hogy legyen. A zsidó felvilágosodás radikálisabb hangadói a század 90-es éveiben már kimondottan a szokáskorlátok ledöntését, valamint az istentisztelet rendjének megváltoztatását követelte, s ez újabb lépésközeledés volt a keresztény társadalom felé. A *haszkala* legjelentősebb magyarországi szószólója Chorin Áron, az aradi gyülekezet rabbija volt, aki többek között a talmudi tanítások racionalizálását, a Szentírás misztikus értelmezésének (kabbala) elvetését szorgalmazza, valamint elfogadja az istentisztelet megreformálásának szükségességét, s javasolja annak német nyelven történő levezetését. Hívei közül egyesek szintén radikalizálódnak, szorgalmazva például a rabbiképzés korszerűsítését a hagyományos *jesivák* kárára.⁶

A mindkét oldali felbuzdulás azonban figyelmen kívül hagyta a tényt, hogy a kelet-európai zsidóság zöme a túlnépesedéssel járó elszegényedés, a zsidóságon belül lejátszódó gazdasági-társadalmi rétegződés, valamint az egyes területeken koronként elszenvedett, olykor pogromokba beillő üldöztetés következtében inkább az ortodoxián belül jelentkező misztikus tanítások iránt mutatott érdeklődést. Az elsősorban kabbalisztikus tanokra épülő zsidó miszticizmus messiásvárása kimondottan irritálta a keresztény környezetet, az álmessiasok (Sabbatáj C'vi, Jacob Frank) látványos bukása azonban mélyebb szükségleteket tárt fel. Egy új, ezúttal komoly tömegeket maga mögé állító mozgalom indult ki Galíciából, Ukrajnából és Litvániából: a *hászidizmus*. Követői a mély vallásos átélést helyezték előtérbe a felszínes megkötöttségek helyett, illetve a komor aszkézis helyébe a vallásos eksztázist léptették. Eközben, bár lazítottak a rabbinizmus merev korlátain, később mégis soraikból nő ki az ultraortodoxia. A zsidó hagyományok továbbéltetőiként jóval öntudatosabbak, mint a konzervatívok, a jiddist anyanyelvként félőn őrzik, s a miszticizmusra hajló tanításaik közelebb állnak a néphez. Központi szerepet kapnak egyes kiemelkedő egyéniségeik, a csodarabbik (*cádikok*), akiket a hagyomány csodatevő erővel ruház fel, amelyen keresztül megoldhatóak úgy a nagy horderejű, mind pedig az apró-cseprő problémák. Mivel pedig a zsidóság mozgásteret a 19. század első felében a Birodalom területén egyre szabadabb, a túlnépesedő, szegény Galíciából Magyarország ortodox zsidósága több hullámban is kap majd számbeli támogatást a század folyamán, feladva a kemény

leckét mind a liberális nemességnek, mind pedig a zsidóság asszimilációig megalkuvó részének.⁷ 1848–49-ben azonban (mint egyébként a későbbiekben is) a liberális zsidóság befolyása jóval erősebb, mégpedig gazdasági-társadalmi szerepvállalásánál, tekintélyénél fogva. Ekkor még különben sem mélyül el annyira a két irányzat közötti konfliktus, ami majd 1868-ban a végleges (és hosszú távon végzetes) szakításhoz vezet. A két táborba való tömörülés azonban a reformkor idején egyre élesebben körvonalazódott. A konzervatívok Pozsony köré tömörültek, míg a neológia előfutárai a pesti közösség zászlaja alá sorakoztak. Utóbbiak elsősorban a magyarosodást szorgalmazták, s ebben különösen kitűnt a pesti zsidó orvostan-hallgatóság, amelynek kezdeményezésére *Magyarító Egylet* alakul, mely ingyenes magyar nyelvű oktatást szervez, olvasótermet rendez be, ahol hírlapok és könyvtár áll az olvasók rendelkezésére, egyleti óvodát nyit, felolvasásokat rendez. Sor kerül a Tóra magyar nyelvre való átültetésére is. Elhangzottak az első magyar nyelvű igehirdetések is a liberális közösségekben Nagykanizsán, Nagyváradon, Székesfehérvárott; az 1842-ben megalakult Magyar Izraelita Kézmű- és Földműves Egylet pedig a magyar nyelv terjesztése mellett a foglalkozásbeli váltást propagálta.⁸ Voltak azonban az újítók táborában szép számmal olyanok is, akik az asszimiláció mértékét korlátozni szándékozták. E törekvések egyik kiemelkedő szószólója Lőw Lipót (1841-től Nagykanizsa rabbija), aki, bár a magyarosodás híve volt, de elvetette annak olyan szélsőséges voltát, amely a teljes kulturális beolvadást hozná magával. Véleményét egyébként Kossuth egyik cikkére reagálva fejtette ki, amely a zsidóságtól a teljes asszimilációt követelte, cserébe az egyenjogúsításért.⁹

A szabadságharc előtt történt egy próbálkozás a magyar zsidóság egységének megeremltésére („Paksi rabbigyűlés”, 1844), sikertelenül.¹⁰ A zsidóság azonban sikerként könyvelhette el, hogy némi huzavona után 1846-ban V. Ferdinánd eltörölte a türelmi adót egyszeri megváltás fejében.¹¹

A magyarországi zsidóság sorsának alakulása a fentebb ismertetett kedvező változások folytán jobbra fordult. Ennek következtében számbeli aránya is látványosan növekedett a 19. század első felében olyannyira, hogy 1840-ben már 144 441 zsidót írtak össze, ami az összlakosság 2,2%-át tette ki. Összehasonlításként még meg kell említeni, hogy ugyanebben az évben Bács-Bodrog vármegyében (városok nélkül) 3783 (2%), Baján 521 (3%), Szabadkán 284 (0,8%), Újvidéken 727 (4,2%), Zomborban pedig 56 (0,3%) zsidót tartanak nyilván.¹²

Ugyanígy fokozatosan sor kerül a foglalkozásbeli szerkezetváltásra is, ahol azonban majd csak az egyenjogúsítás (1867) hoz igazán áttörést, amikor az addig még tiltott – elsősorban értelmiségi – pályák is megnyílnak a zsidóság előtt.

Ilyen helyzetben érte a Magyarországon élő zsidókat a szabadságharc.

A MAGYAR ZSIDÓSÁG ÉS A FORRADALOM

A soknemzetiségű Habsburg Birodalomban az 1848/49-es forradalom nemcsak a polgári átalakulást célzó mozgalom volt, hanem áthatották azt az itt élő etnikumok nemzetiségi törekvései is. Megfogalmazásuk részletessége, követeléseik maximuma az erőpozíciótól, valamint a történelmileg determinált gazdasági, társadalmi és politikai helyzettől függött. Magyarország önmagában is a különböző nemzetiségek tarka palettáját mutatta, ahol a szabadságharc folyamán felszínre került minden közöttük felgyülemlett, de addig szunnyadó ellentét.

A 12 pont 4. pontja (törvény előtti egyenlőség mind polgári, mind vallási tekintetben) alapján, valamint korábban már ismertetett megfontolásokból kiindulva a zsidóság többsége joggal előlegezte a bizalmat, s a magyarság oldalára állt. A kezdetek arra biztattak, hogy reményeikben nem is kell csatlakozniuk. Már március utolsó harmadában azonban olyan események következtek be, amelyek joggal riaszthatták volna el a honi zsidóságot a magyar ügy támogatásától. A forradalmi hangulatot ugyanis igazi pogromhangulat egészítette ki helyenként, elsősorban egyes városokban (Pozsony, Sopron, Pécs, Székesfehérvár, Szombathely, végül Pest is), ahol a zsidóknak a városokból való „önkéntes” távozását vagy kiűzetését követelték. A zsidóellenes tüntetések többnyire fosztogatások, pusztítások, nem egy esetben tettlegesség közepette zajlottak, így a kormány hamarosan intézkedni kényszerült. A zavargásokat azonban csak május végére sikerült elfojtani, többnyire katonai erő bevetésével. Ugyanakkor a kormány Kossuth március 31-ei nyilatkozatával egyetértésben rendeletet bocsátott ki, amelyben kimondja, hogy a zsidók helyzetével kapcsolatban a törvényhozás egyelőre nem eszközöl változtatásokat. Mivel pedig a vallásról meghozott XX. tc. csak a bevett felekezetek számára biztosította a vallásszabadságot, ez következményekkel járt a XXIII. tc. megfogalmazásánál is, mely szerint a szabad királyi városokban csak a bevett vallások tagjai rendelkeznek választójoggal.

Ügyszintén a nemzetörségbe való felvétel jogát is felfüggesztette a kormány, amit majd csak május végén hatálytalanít. Ezzel a további zavargásokat szándékozták voltaképpen elkerülni.¹³

A dolgok ilyen kedvezőtlen alakulása egyrészt a zsidó vallásreform radikális szárnyát mozgósította, másrészt azonban voltak elkeseredett kezdeményezések is. Május első felében Pesten megalakult a *Központi Kivándorlási Egylet* pozsonyi fiókegylettel. Bár az eszme sokakat elkapott, a realizáltság – az Egyesült Államokba való kivándorlásig – kevesen jutottak el; megfordult ugyanis a zsidóság hangulata, s csakhamar már dacos röpiratokat olvashattak mindenütt, ilyen szöveggel: „Mi nem megyünk Amerikába; s ha a rablók a városokból és

falvakból elűznek bennünket, a gyáva zsványok vérrel és verejtékkel szerzett vagyonukat elprédálják, úgy az erdők barlangjaiba fogunk menekülni, gyökerekből táplálkozni, de még sem fogunk gyáván kivándorolni és drága, szeretett hazánknak hátat fordítani, mert szegény Magyarországot veszély fenyegeti és még azok is, akik kenyerén híznak, alávaló ellenségeivé lettek.”¹⁴

A magyar nemzeti szűkkeblőség ellen többen kikeltek. A Pesten a kormányrendelet ellenére alakult nemzetőrszázad élére maga Táncsics Mihály állt tiltakozásképp, Vörösmarty pedig a zsidóellenes zavargások okán így ír a *Pesti Hírlap* június 4-ei számában: „Az egyenlőség és testvériség áldásai csak egy népet hagytak érintetlenül, a szenvedéseiben örök zsidót. Annyi bizonyos, hogy a zsidó sohasem gyűlöltetett inkább, mint most, az egyenlőség szent neve rá nézve sohse volt rémítőbb hazugság, s hogy ezt igen jól felfogták azok, kik izgatásait a szabadság szentsége ellen ezen vad gyűlölet alapján kezdték meg . . .”¹⁵

Júniustól azonban már a tiltakozó városokban is besorozták a zsidókat nemzetőrnek.

Kossuth és mások becslése szerint 1849-ben mintegy 20 000 zsidó harcolt a magyar honvédseregben. Görgey külön nyilatkozott helytállásukról, mely szerint fegyelmezettségben, bátorságban, kitartásban semmivel sem maradnak el a többiektől. Mi sem természetesebb, hogy megszületett a Kossuth-nóta héber fordítása is Kohn Adolf, a szabadságharc egyik, később méltatlanul elfelejtett katonája átköltésében.¹⁶ Emellett a zsidóság személyesen vagy testületileg (pesti és vidéki közösségek) a forradalom anyagi támogatásához is aránytalanul nagymértékben hozzájárult kölcsönökkel vagy adományokkal.¹⁷

Mindennek ellenére, a korábbi megfontolásokat szem előtt tartva, nem került sor a zsidóság jogállásának javítására, csupán akkor, amikor már késő volt; az immár Szegedre menekült országgyűlés 1849. július 28-án, mégpedig ülészakának utolsó napján tárgyalta újra a kérdést. Szemere Bertalan hatásos beszéde után vita és ellenvetés nélkül elfogadták a zsidók egyenjogúsításáról szóló törvényjavaslatot. Szentesítésére azonban a világosi fegyverletétel következtében már nem kerülhetett sor; sőt, a forradalom bukását követően a zsidóságra megkülönböztetett megtorló intézkedések vártak.¹⁸

A BÁCSKAI ZSIDÓSÁG ÉS A SZABADSÁGHARC

Bácskában a szerbek által még a harcok idején elkövetett atrocitások jóval megelőzték a győztes többségi – német – nemzet megtorlásait. Egyfajta kuriózum ez, hiszen a szerbek a történelem során először és utoljára rendeztek zsidóellenes pogromot, mégpedig a bácskai zsidóság többségi állásfoglalása miatt. A dél-magyarországi harcok kezdetén felszólítás érkezett a Bács-Bodrog, Torontál, Csongrád és Arad megyei zsidókhoz, hogy ne támogassák a magya-

rokat, akiktől eddig is csak üldöztetésben volt részük.¹⁹ Úgy tűnik, hogy a fenyegetésnek is beillő felszólításnak nem volt fogantaja, hiszen egyébként nem került volna sor az adai, illetve a zentai eseményekre sem.

Az 1848 végén és 1849 elején beállt kedvezőtlen fordulat következtében sor került Bácska katonai kiűrtésére, így az itteni lakosság csaknem teljesen fegyveres védelem nélkül maradt. Jobbára nemzetőrök voltak hivatottak védeni az ittenieket a katonai vákuum folytán ellentámadásba lendülő szerbek ellen.

A Tisza mentén vonuló szerb hadoszlop 1849. február 1-jén ért Zenta alá. Útba ejtve Adát, elfoglalták azt és innen mintegy hatvan zsidót – köztük az adai rabbit, Heilbrun Jakabot is – Zentára hurcolták. E tettükben már ott munkálkodott a szándék, hogy külön hangsúlyt fektetnek majd a zsidókkal való leszámolásra, mintegy elrettentésül, de megtorlásul is, hiszen február 7-én kivégezték az említett hatvan személyt. Ugyanakkor kerülhetett sor a zentai rabbi, Ullmann Izrael (vagy Iszerle), Münz Jakab (a híres óbudai rabbi, Münz Mózes fia) és még 35 zentai zsidó meggyilkolására is. A Zenta elfoglalását követő napokban mintegy 1500–2000 zentai lakos esett egyébként áldozatul a szerbek által elkövetett vérengzésnek.²⁰

A fentiekén kívül egyelőre nagyon kevés részletet tudunk a bácskai zsidóság részvételéről a magyar szabadságharcban. Sok minden kiderül azonban a forradalom bukását követő intézkedésekből. Már Haynau 1849. július 1-jei proklamációja tudtul adta, hogy a magyarságot támogató zsidó közösségek külön büntetésekre számíthatnak: „7. Olly zsidóközségek, mellyek tagjai a pártütő kormány által elkobzott valamely jószágot magokévá tesznek, a jószág visszaszolgáltatásán kívül, érzékeny pénzbeli büntetés alá esnek. *Illyetén büntetéssel fenýttetik a zsidóközség azon esetben is, ha tagjai a pártütőknek kémekül szolgáltak, vagy azok ügyét bármi módon előmozdították.*” (Kiemelés: P. A.)²¹ A hadisarcot úgy pénzben, mint természetben menet közben vetették ki az osztrákok, ahogy egymás után vonultak be a városokba, településekbe. Később azonban egységesen terhelték az ország zsidóságát 2 300 000 forinttal. Ez alól felmentést csak a pozsonyi és a temesvári közösség kapott, mivel többségében lojális maradt. Majd a zsidóság fizetéképtelensége miatt az összeget egymillióra csökkentette az uralkodó. Egyúttal azt is elrendelte, hogy a begyűlt összeget országos zsidó iskolaalap céljaira használják fel. Kivetési alapul a korábban fizetett türelmi adó egyszeri beszedése szolgált. Eszerint a szabadkai közösség 5000, az újvidéki 400, a zombori pedig 500 forintot tartozott fizetni.²²

Mivel pedig a kivetés részarányos volt, elmondható, hogy Bácska zsidósága – beleértve az akkor még kis létszámú Tisza menti mezővárosokat, községeket is – a többséghez hasonlóan kivette részét a szabadságharcból, mégpedig a magyarság oldalán vagy fegyveres részvevőként, vagy anyagi támogatással. Méltán megérdemlik tehát, hogy a 150. évforduló alkalmából róluk is megemlékezzünk.

JEGYZETEK

- ¹ Gonda László: *A zsidóság Magyarországon. 1526–1945.* Budapest, 1992, 314.
- ² Gonda, 315.
- ³ Bernstein Béla: *Az 1848/49-iki magyar szabadságharc és a zsidók* (Jókai Mór előszavával). Budapest, 1898. 9–17.
- ⁴ Prepuk Anikó: *A zsidóság Közép- és Kelet-Európában a 19–20. században.* Debrecen, 1997, 53–54.
- ⁵ Prepuk, 63–73.
- ⁶ Prepuk, 39–43.
- ⁷ Prepuk, 44–45.
- ⁸ Prepuk, 81–82., valamint Bernstein, 20–21.
- ⁹ Gonda, 79–80.
- ¹⁰ Gonda, 77–79.
- ¹¹ Bernstein, 26–29.
- ¹² Kepecs József (szerk.): *A zsidó népesség száma településenként (1840–1941).* Budapest, 1993, 32., valamint 62–68. Más adat szerint 244 000 zsidó élt ekkor Magyarországon, Fényes Elek szerint pedig mintegy 239 000, Erdélyt nem számítva (Gonda, 316.).
- ¹³ Gonda, 82–87. Bár Kossuth ez esetben is humánus okokra hivatkozott: „ . . . most a zsidókra nézve rendelkezni annyi volna, mint e népfaj közül tömérdekét áldozatul vetni ellenségeik dühének”.
- ¹⁴ Bernstein, 83–88.
- ¹⁵ Bernstein, 88–89.; Gonda, 317.
- ¹⁶ *Egyenlőség*, XI. 1892. 28. – *Múlt és Jövő*, I. (új folyam). 2.
- ¹⁷ Gonda, 87–88.
- ¹⁸ Gonda, 89.
- ¹⁹ Bernstein, 140–141.
- ²⁰ Bernstein, 138. – Újvári Péter (szerk.): *Zsidó lexikon.* Budapest, 1987 (reprint). 7.; 924.
- ²¹ Történelmi Levéltár Zenta, F: 381. Zbirka Joce Vujić
- ²² Bernstein, 294–306. – Gonda, 90–93.